

Dr Nenad Ž. Petrović

Institut za strategijska istraživanja
Beograd

Primljeno 01.10.2008.

udk: 341.211

DOKTRINA „OGRANIČENOG SUVERENITETA” U HLADNOM RATU NA PRIMERU ČEHOSLOVAČKE 1968. GODINE

Najčuveniji primer praktikovanja doktrine „ograničenog suvereniteta“ vezan je za vojnu intervenciju grupe zemalja članica Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine. Međutim, autor pokazuje da ovakva doktrina ne prestaje da bude aktuelna ni u današnjem svetu u kojem odavno više nema socijalističkog „lagera“ niti SSSR-a. Nasuprot, tendencije izgradnje jednog novog nadnacionalnog poretka koji se ocrta nakon Drugog svetskog rata ukazuju da je takva doktrina sasvim moguća i u svetu kojim dominira demokratija kao opšteprihvaćeni politički uzor.

Ključne reči: ograničeni suverenitet, hladni rat, Čehoslovačka, Organizacija ujedinjenih nacija, Novi svetski poredak.

UVOD

Doktrina „Ograničenog suvereniteta“- koja zapravo nikada nije zvanično pod tim imenom promovisana, vezuje se za vreme bipolarnog sveta („hladni rat“) i sovjetskog državnika Leonida Iljiča Brežnjeva (1906 - 1982). Može se pre reći da je ovaj termin sa svim svojim značenjima ponikao među „kremljolozima” - sektu stručnjaka veoma cenjenih posebno među Pentagonском birokratijom - koja se bavila tumačenjem većito zakulisnih i misterijom obavijenih tajni upravljanja Kremaljske elite.

„Bez obzira na sve, vreme Brežnjeva bilo je obeleženo pravilom usaglašavanja među državicima (socijalističkih) zemalja, pre nego diktatorstvom jednog čoveka. Isto tako, takozvana Brežnjevljeva doktrina, koja je bila isticana kao opravdanje za Sovjetsku intervenciju u Čehoslovačkoj 1968., bila je pripisivana Brežnjevu od strane Zapadnih

komentatora, ne od Sovjetskog saveza; niti je bilo ikakvih dokaza da je Brežnjev, u to vreme bolestan, samostalno bio odgovoran za odluku o upadu u Avganistan, decembra 1979.” /¹

Rađanje ove „doktrine“ možemo pratiti od teksta S. Kovaljova, *Suverenitet i internacionalističke obaveze socijalističkih zemalja*, publikovan u PRAVDI, 26. septembra 1968., koji ističe kako vojna akcija pet zemalja nije u suprotnosti sa marksističkim shvatanjem načela suvereniteta. Autor zaključuje da se prema marksističkom razumevanju, pravne norme i međusobne obaveze socijalističkih zemalja ne mogu tumačiti „usko formalno“ (danas bi se reklo : potrebno je „kreativno tumačenje“ - prim. N. P.), izvan opšteg konteksta klasne borbe i međunarodnih odnosa. Potom je Prvi sekretar CK KPSS, Brežnjev, u svojoj besedi na Petom kongresu Poljske ujedinjene radničke partije, 12. novembra 1968. godine istakao: “da svaka socijalistička zemlja određuje konkretne forme svog razvoja na putu u socijalizam s punim uvažavanjem specifikve svojih nacionalnih uvjeta. Ali poznato je da postoje, također, i opće zakonitosti socijalističke izgradnje, od kojih bi odstupanje moglo voditi odstupanju od socijalizma kao takvog. I kada unutrašnje i vanjske sile neprijateljske socijalizmu pokušavaju okrenuti razvoj pojedine socijalističke zemlje u pravcu restauracije kapitalističkog poretka, kada nastaje opasnost za socijalizam u toj zemlji, opasnost za sigurnost čitave socijalističke zajednice - *tada to nije više samo problem pojedine zemlje, već opći problem brige svih socijalističkih zemalja.*” ²

Ukratko : doktrina *Ograničenog suvereniteta* označavala bi zapravo praksu Sovjetskog saveza, kao tadašnje velesile na svetskoj pozornici, da čvrsto održi na okupu svoj vojno-političko-ekonomski savez. *Doktrina* je zapravo značila da države članice Varšavskog ugovora (istovremeno i članice Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć - SEV), imaju obavezu koordiniranog zajedničkog nastupanja u svim međunarodnim pitanjima, da su bitno ograničene u vođenju ne samo spoljne politike i odbrambenih poslova, već u nekim domenima i u vođenju unutrašnje politike. Postavši

1 THE ENCYCLOPEDIA AMERICANA, international edition, 2003, tom 4, str. 514.(odrednica Brezhnev L. I.)

2 Jovo Mirić, *Suverenitet i sloboda (kritički osvrt na „teoriju ograničenog suvereniteta“)*, POLITIČKA MISAO, Zagreb, 1969, br. 2, str. 265; 267(citirani govor Brežnjeva). Podvukao N. P.

deo jednog bloka, ove države morale su pristati i na ograničavanje svog suvereniteta zarad zajedničkog interesa koji je nadilazio parcijalne.

Moglo bi se reći da je ovako viđena doktrina zapravo najnormalnija pojava u blokovskoj organizaciji sveta. Za zemlju koja se opredelila za takvo udruživanje prestaje da važi mogućnost delovanja po sistemu „slobodnog strelca“ i ona se mora uskladiti sa opštom voljom a to u praksi često znači sa voljom najsnažnijeg člana saveza (u našem slučaju sa izrazitom premoći SSSR unutar Varšavskog ugovora i bloka socijalističkih zemalja.)

SUVERENOST I SUVERENITET

Pod pojmovima *suverenost* i *suverenitet* podrazumeva se vrhovna vlast u jednoj državi koja ne stoji ni pod kojom drugom vlašću na sopstvenom području niti spolja. Država koja je suverena jeste nezavisna, ona samostalno odlučuje o svim svojim pitanjima. *Suverenost* državne vlasti znači da je na području jedne države ona najviša, odnosno da su joj sve druge zemaljske vlasti podređene. Za klasične teoretičare prava (među koje spada i Slobodan Jovanović) ne postoje problemi u definisanju suverenosti i suvereniteta. Suverenitet bi se svodio na monopol fizičke prinude jedne vlasti na njenom području, na pravnu neograničenost državne vlasti (osim onih ograničenja koja ona sama sebi postavlja - političkih ili pak sudskih ograničenja), te na neobavezanost dotične državne vlasti da sluša zapovesti bilo kakve strane vlasti. Pošto pravna obaveza ne postoji bez fizičke prinude ili barem pretnje njome to znači da je suverena ona državna vlast čiji je aparat prinude najjači (idealno i jedini) na njenom području, da je tuđi državni aparati ne mogu potčiniti sebi.

Ukoliko je država vezana i nesamostalna ekonomski - tada ona ne može uživati ni državnu suverenost.

Prema klasičnim pravnim misliocima, čije su se ideje uglavnom sledile do početka dvadesetog stoleća, među kojima ističemo Tomasa Hobza (Thomas Hobbes), apsolutni monarh - vladar predstavlja idealno oličenje suverenosti. Hobz je bio protivnik parlamentarizma kakav se stvarao u njegovoj domovini Engleskoj ističući da se ništa pozitivno ne dobija time što se suverenitet vladara zamenjuje suverenitetom jednog političkog tela (Parlamenta). Po logici stvari, mora da postoji jedna i najviša instanca vlasti čije odluke će biti konačne, obavezujuće, izvršne i bez prava na žalbu. Kolikogod protezali „lanac“ odlučivanja i vlasti

konačno se mora doći do kraja tog lanca - do poslednjeg beočuga!!! (Drugo je pitanje ko ili šta će biti taj „poslednji beočug“?!) Opet, logično je da takva najviša, suverena vlast, da bi to zaista i bila ne može polagati račune nikome na zemlji (osim Gospodu na visinama, ili sekularno izrečeno - savesti i moralu). U apsolutnim monarhijama, koje principijelno uzima u zaštitu Hobz, prećutno je priznato pravo narodu da se pobuni protiv monarha ukoliko ovaj gazi ljudske i božanske norme i ukoliko donosi štetne i nerazumne odluke u dužem vremenskom periodu. Ovaj mislilac uviđa strašan paradoks da ovakvo pravo u parlamentarizmu ne postoji niti principijelno može postojati!!! Jer u tom sistemu suverena vlast je oličena u Skupštini koja je izabrana od naroda, odn. teoretski narod je tehnički „preneo“ svoju idealno zamišljenu suverenost na grupu svojih izabranika - parlamentaraca, skupštinaru, poslanika... „Juriš“ nezadovoljnika na Parlament bio bi zapravo atak na samog sebe jer je Parlament oličenje suverenosti samoga naroda!!! Evo šta Hobz o tome lucidno kaže :

„Međutim, u suverenoj skupštini takva sloboda ne postoji, kako stoga što bi onaj koji bi protestovao poricao suverenost skupštine, tako i stoga što sve ono što suverena vlast zapovedi, to je u pogledu podanika, ako i ne uvek pred licem Božijem, opravdano samom zapovešću jer je *svaki podanik autor takve zapovesti*.“³

Rečju : *sve što odluči Skupština - odlučio je čitav narod*, „biračko telo“, *pa bi pobuna protiv parlamentarne suverene vlasti bila nonsens. Kako se narod može pobuniti protiv sopstvene suverenosti?!*

Na odluke suverena (Parlamenta) nema mesta bilo kakvoj žalbi. Ukoliko bi postojala mogućnost da neko drugo telo (Ustavni ili Vrhovni sud) obori odluke Skupštine - to bi onda značilo da je to drugo telo zapravo uzurpiralo narodni suverenitet jer je njegova odluka sada (umesto obesnažene skupštinske) postala besprizivna i neoboriva! (A ko može garantovati da će odluka takvog tela biti ispravna i zakonita?!)

OGRANIČENJA SUVERENITETA U SAVREMENO DOBA

Najranija ograničavanja izvornog državnog suvereniteta nadnacionalnim (naddržavnim) telima, kao pokušaji, nastaju nakon Prvog svetskog rata a pravdana su surovostima ovog najvećeg do tada vojnog sukoba, odn. optuživanjem državnog suvereniteta i nacionalne tesnogrudosti kao krivaca

3 Tomas Hobs, *Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Beograd 1961. Podvukao N. P.

za izbijanje ratova. Tada su neki pravni teoretičari smatrali da utemeljenjem *Društva naroda* suverenitet država (nacija) postaje akademsko pitanje. Argument je bio da odredba o „jednakosti članova“ ovog međunarodnog tela briše svaku razliku između suverenih i nesuverenih.(?!). Prema drugom mišljenju suverenost je ograničena činjenicom ugovornih obaveza između država-članica. Konsekvenca ovog viđenja leži u tome da ugovorne obaveze preuzete prema nekom međunarodnom organu umanjuju suverenitet pa je osnovano pretpostaviti da će se države u vođenju spoljnih poslova morati (samo)ograničavati u suverenitetu.

Prema klasičnim teorijama i teoretičarima suvereniteta (Hobbes, Locke, Rousseau), pretpostavljalo se da je nekada u dalekoj prošlosti postojalo vreme bez suvereniteta (bez državne najviše vlasti; možda misleći na predistorijsko vreme prvobitnih zajednica?), te da su se ljudi sporazumno („društveni ugovor“) obavezali da se svako odrekne dela ličnog suvereniteta i prenese ga na nastajuću državu u ime opšteg dobra i prekidanja borbe „svih protiv sviju“. Ova teorijska poštapalica ne nalazi potvrde u bilo kojem istorijskom događaju u dalekoj prošlosti - nikakav „društveni ugovor“ nije nikada stvoren ni prećutno niti pak pismeno!!! Međutim, iz ovakve teorije ne bi se moglo isključiti da će u budućnosti nastati sistem u kojem bi se suverene države nekim svojim „ugovorom“ odrekle suvereniteta u ime jedinstvenog sveta?!

Nakon Drugog svetskog rata (koji je otpočeo upravo krahiranjem sistema „kolektivne bezbednosti“ inauguirisanog od *Društva naroda*), pojačani su argumenti protivnika državnog suvereniteta. Teorija i praksa suvereniteta država napadnuta je na tri polja : semantičkom, empiričkom i moralnom. Kritika je u sebi sadržavala viziju jedinstvenog sveta u kojem ne postoje suverenosti država (ali bi neko ipak i u takvom sistemu morao da bude suveren; pitanje je samo ko??). Kritičari su u suverenitetu država videli pogibelj po svetski mir i blagostanje. Po njima je državna suverenost ne samo zastarela već protivdemokratska i amoralna.

Korak po korak ipak se u svetu posle 1945. godine stvarala koncepcija ograničene, relativne suverenosti. Ona je najpre našla svog izraza u *Povelji Organizacije Ujedinjenih nacija*. Tako prema članu 2, tačka 1, predviđeno je da OUN počiva na načelu „suverene jednakosti svih svojih članova“. Proklamujući ovo načelo, pravo UN priznaje u potpunosti državnu suverenost shvaćenu u njenom relativnom, ograničenom smislu, jer polazi od principa jednakosti koji treba da postoji u odnosima između

država. Na taj način savremena koncepcija relativne suverenosti znači da svako međunarodno angažovanje države, bilo u okvirima *ugovornih odnosa* (zaključivanje međunarodnih ugovora), bilo učestvovanjem u međunarodnim organizacijama, znači *ograničenje državne suverenosti*. Današnje međunarodno pravo smatra da međunarodni javni poredak ograničava države u vršenju suverene vlasti. Takvo shvatanje jednoglasno je prihvaćeno u Komisiji UN za međunarodno pravo jula 1963. godine.

Prema navedenom može se zaključiti da *ograničeni suverenitet* nije ekskluzivno vezan za pravnu misao i praksu Sovjetskog saveza već je kao teorija i praksa nastajao i sazrevao u okviru globalnih pomeranja i izmena nastalih u prethodnom stoleću a najviše posle Drugog svetskog rata.

PREDISTORIJA „SLUČAJA ČEHOSLOVAČKE 1968.“

Nakon 1945. godine kao rezultat svetskog rata dolazi do nove preraspodele globalne moći: do tada izolovana prva i jedina zemlja socijalizma (ako ne računamo Mongoliju), mogla je proširiti svoj uticaj prema zapadu Evrope uvlačeći još nekoliko zemalja u svoju interesnu orbitu i šireći na njih svoj društveno-ekonomski sistem. U Evropi te zemlje su bile : Poljska, Čehoslovačka, Rumunija, Mađarska, Bugarska, Nemačka demokratska republika, Albanija (do početka šezdesetih godina kada počinje njena preorijentacija na NR Kinu i oštar sukob sa sovjetskom politikom) i Jugoslavija (do 1948. godine od kada se potpuno izmiče kontroli Sovjetskog saveza zvanično „tražeći sopstveni put u socijalizam“ a u praksi se sve više približavajući Zapadu).

Kao odgovor na ranije stvaranje Severnoatlantske ugovorne organizacije (NATO), na osnivačkom skupu grupe evropskih socijalističkih država, u Varšavi je 14. maja 1955. godine stvoren suparnički vojni savez uobičajeno nazivan po mestu osnivanja *Varšavski pakt / Varšavski ugovor*. Zemlje osnivači su bile : SSSR, NR Poljska, Čehoslovačka socijalistička republika, NR Bugarska, NR Mađarska, Nemačka demokratska republika, NR Rumunija i NR Albanija.

Međutim, u vojnoj intervenciji u Čehoslovačkoj učestvovala su armije SSSR, Poljske, Bugarske, Nemačke demokratske republike i Mađarske. Kao što vidimo izostale su Albanija (koja se praktično pasivizacijom povukla iz VU još ranije ali je zvanično otkazala Ugovor 13. septembra

1968.), kao i Rumunija koja je formalno ostajala članicom ovog ugovornog vojnog bloka. Rumunija je pod Čaušeskuom počela da kopira jugoslovenski „nacionalni komunizam“ u mnogo čemu oponirajući Moskvi i ne želeći da sledi zajedničku politiku socijalističkog bloka. / Najsvežiji takav primer bio je godinu dana pre intervencije, kada je Rumunija odbila da raskine diplomatske odnose sa Izraelom posle bliskoistočnog rata juna 1967. /

Početak političkog previranja u ČSSR nastaje krajem 1967. godine nizom plenuma Centralnog komiteta KPČ. Na njima je inicirano smenjivanje generalnog sekretara Partije i ujedno Predsednika republike Antonjina Novotnog navodno zbog potrebe razdvajanja i deakumulacije funkcija. U pozadini svega krile su se optužbe za nerealizovanje usvojene privredne reforme kao i za negativan stav Novotnog po pitanju nacionalne ravnopravnosti dva naroda konstituenta države - Čeha i Slovaka. Zapravo se Novotni protivio federalizaciji do tada jedinstvene države. (Ne samo u pogledu ovoga situacija kao da je šablonom preslikana iz jugoslovenskog iskustva nakon uvođenja privredne reforme i smenjivanja Podpredsednika SFRJ Aleksandra Rankovića na Brionskom plenumu 1966. godine.)

Na januarskom plenumu 1968. CK KPČ Novotni je bio prinuđen da napusti funkciju prvog sekretara. Na njegovo mesto došao je slovački kadar Aleksandar Dubček. Međutim, očita su bila nastojanja da se on smeni i sa položaja šefa države. Radilo se o klasičnom unutarpartijskom puču i zakulisnim igrama već viđanim u zemljama takvog političkog uređenja.⁴ Međuvreme između januara i aprila (do novog obračuna na novom plenumu), obe suprotstavljene partijske struje iskoristile su da poprave svoje pozicije. Novotni je, sluteći šta mu se sprema, pokušao da animira radništvo (teoretski uporište svakog marksističkog režima), obilazeći praške fabrike i objašnjavajući šta će po standard i prava zaposlenih doneti predstojeće promene (otpuštanje radi racionalizacije privrede, gubitak stečenih prava, inflacija i nagli pad životnog standarda...). Međutim, bilo je već kasno, jer su prevratnici zadobili sva sredstva masovne komunikacije - televiziju, radio i listove.

Novotni je takođe pokušao da deo vojske iskoristi kako bi

4 Preko noći se stvara većina koja smenjuje do tada neprikosnovenog vođu čime se otvara pitanje kolika je bila njegova realna uloga i moć i ko je stvarno držao vlast pod kontrolom? Na takav način je smenjen i Benito Musolini 1943. na sednici Velikog fašističkog veća - ekvivalenta Centralnom komitetu, uprkos tome što je dvadeset godina figurirao kao omiljeni lidera naroda i moćnik od koga su se svi pribojavali?!

sprečio promene. Međutim, ni u tome nije mogao uspeti. Kao i u svim takvim zakulisnim i mračnim događanjima desilo se nekoliko sumnjivih samoubistava nekih važnih ljudi. General-pukovnik Janko Vladimir, koji je trebao (ali iz neobjašnjenih razloga ipak nije) izvesti tenkove i tom demonstracijom sile uticati na rad januarskog plenuma, izvršio je samoubistvo marta 1968. Zamenik predsednika Vrhovnog suda ČSSR Jozef Brestjanski, zadužen za rehabilitacije političkih krivaca iz perioda prethodne vladavine, izašao je iz svog radnog kabineta 29. marta 1968. i nestao u nepoznatom pravcu noseći poveliku torbu. Nekoliko dana je trajala nedoumica gde se nalazi, između ostalog mađarski organi signalizirali su da je uspeo preći u Jugoslaviju? Ipak, gde god da je proveo tih nekoliko dana na kraju je otkriven obešen u šumi u okolini Praga. Naravno, bez torbe. General-pukovnik Šejna načelnik Glavnog komiteta KPČ u Armiji, koji je uspeo u danima januarskog plenuma animirati centralnu partijsku organizaciju da pruži podršku gubitniku Novotnom (međutim sa zakašnjenjem - pismo podrške stiže u CK kada je već bila podneta ostavka), krajem februara 1968. prebegava preko Jugoslavije u SAD. Iako je prema svemu izloženom trebao pripadati „konzervativcima“ u Partiji - utočište mu je pružila najmoćnija sila kapitalističkog sveta, a na zahteve čehoslovačkih organa (ukoliko su takvi zahtevi bili zaista ozbiljni?!) odbila je da ga isporuči Šejna je bio upućen u sve vojne i mobilizacijske planove Čehoslovačke armije koji su morali hitno biti menjani, ali pitanje je koliko je to moglo biti uspešno obavljeno bar do avgustovske intervencije? Jugoslovenski organi bili su blagovremeno obavješteni o tome da je general Šejna u bekstvu kroz Jugoslaviju - dostavljen je i broj automobila, ali je ovakav zahtev izrečen od strane ministra vojnog Lomskog jugoslovenskom vojnom izaslaniku u neformalnom razgovoru na jednom koktelu u Pragu⁵ Na Aprilskom plenumu CK KPČ donet je Akcioni program koji je predviđao duboke promene u političkom životu ČSSR. Mesto i uloga Partije postavljeni su na sasvim drugačiji način. KPČ postaje, zajedno sa ostalim partijama (koje obnavljaju rad u okviru Narodnog fronta) kao i sa drugim društvenim organizacijama, *partner u vođenju politike*. Privredi se daju šira ovlašćenja čime se kopirao jugoslovenski model

5 Nenad Ž. Petrović, Jugoslovenska narodna armija i vojna intervencija zemalja Varšavskog ugovora u Čehoslovačkoj 1968., str. 8- 10. (Dokumenti : Arhiv MIP Srbije, Politički arhiv - Čehoslovačka, 1968, fasc. 29, dosije 11, br. 47940; fasc. 28, dosije 17, br. 410643.)

decentralizovane privrede i samoupravljanja. Nagoveštava se unutrašnje preuređenje države na bazi federalizma i jačeg nacionalnog zastupanja Slovaka u federalnim ustanovama. Ipak, smatramo najvažnijim to da je uz deklarativno isticanje potrebe dalje saradnje i oslonca u spoljnoj politici na SSSR i ostale socijalističke zemlje istaknuta *samostalnija i aktivnija politika na evropskom planu i u OUN kao i prema zemljama u razvoju*. Takođe, istaknuto je *korišćenje svojih specifičnosti u saradnji sa ostalim socijalističkim i radničkim partijama*.

Shvatajući da se nešto ozbiljno dešava, što može ugroziti socijalistički poredak ali i mnogo više narušiti stratešku ravnotežu blokova, Sovjetski savez je uložio najpre politička pa potom i vojna sredstva i snage da spreči razvoj događaja koji su vodili ka onome što će se ipak desiti dvadeset godina kasnije u doba vladavine Mihaila Gorbačova.

Na više sastanaka partijskih delegacija zemalja članica VU (Budimpešta, Varšava), ali bez predstavnika KPČ koji se nakon izbora novog rukovodstva sa Aleksandrom Dubčekom, nisu odazivali, usvajane su alarmantne rezolucije o unutrašnjem stanju u Komunističkoj partiji Čehoslovačke kao i u čitavom društvu. Ove izjave, koje su upozoravale na narastanje protivosocijalističkih snaga koje žele da skrenu zemlju sa dotadašnjeg pravca razvoja, bile su ili odbacivane ili relativizovane od strane novog čehoslovačkog rukovodstva. Konačno, uoči same intervencije bilo je organizovano nekoliko bilateralnih sastanaka predstavnika SSSR i ČSSR (sastanci u Bratislavi i Čierni) posle kojih je rukovodstvo ČSSR najavljivalo zauzdavanje protivosocijalističkih tendencija i slamanje aktivnosti usmerenih ka napuštanju ugovornih obaveza ČSSR prema ostatku socijalističkog bloka. / Kao da je postojala naivna uverenost kod sovjetskih sagovornika da je taj desničarski prodor, pre svega u medije do tada pod kontrolom Partije, mogao biti ostvaren bez želje same nove partijske vrhuške?!/

U sklopu ovih aktivnosti zanimljivo je da je Josip Broz Tito na čelu delegacije Saveza komunista Jugoslavije boravio u poseti Čehoslovačkoj 9. i 10. avgusta, dakle tek nekoliko sedmica pre intervencije. O čemu je Tito razgovarao sa Dubčekom, generalom Ludvikom Svobodom (novim Predsednikom Republike) i drugima najbolje se zapaža iz podsetnika koju je za tu priliku imao pred sobom : “ Akcenat na principima pune ravnopravnosti, svestrane ravnopravne saradnje i nemešanja u unutrašnje

poslove. Trebalo bi izneti naša konkretna iskustva u razvijanju svestranih međunarodnih odnosa na osnovama poštovanja ravnopravnosti./.../ Međutim ne treba ni jednog trenutka imati iluzije u pogledu odnosa zapadnih država prema socijalističkim državama, a posebno prema Čehoslovačkoj. Takođe ne bi trebalo imati iluzija da bi Čehoslovačka dobila odmah neku značajniju ekonomsku pomoć Zapada./.../ Prenagljeni potezi mogu samo da štete interesima samostalnog puta Čehoslovačke i njene nezavisnosti./.../ Široka prava radnicima, neposrednim proizvođačima - to je garancija za jačanje socijalističkih pozicija i za stabilizaciju stanja u zemlji. Širenje i jačanje prava neposrednih proizvođača to je osnovno za izgradnju i razvoj demokratskih socijalističkih odnosa. *Prava radnim kolektivima i neposrednim proizvođačima, to je neuporedivo važnije i značajnije od „slobode štampe“ i sličnog. Uopšte ne bi dobro bilo da se u ovoj fazi daje toliki akcenat na slobodi štampe i druge klasične političke slobode, već bi trebalo akcenat da bude na položaju i uslovima rada i odlučivanja neposrednih proizvođača. U tom pogledu mogu da se iznesu naša bogata iskustva. Problem federacije, odnosno potpune ravnopravnosti Čeha i Slovaka je veoma značajno pitanje. Tu možemo da iznesemo naša velika iskustva./.../ Naša iskustva govore o tome da se ne sme ovo rešavati korak po korak, kap po kap, već da treba ići na definitivno rešenje. Odlučno protiv stvaranja više-partijskog sistema. /.../ Iskustva sa Mađarskom su pokazala da je Nađa upropastilo upravo to što je dozvolio uvođenje više -partijskog sistema, a što radnicima i radnim kolektivima nije otvorio perspektivu većih prava i veće uloge u odlučivanju. Za radnike i neposredne proizvođače ne može biti privlačna ideja o višepartijskom sistemu.*”⁶ Iz upravo navedenog izvora, ali i iz obilja drugih, može se odgonetnuti jugoslovenska politika : Tito je naprosto želeo da čehoslovačkim faktorima „proda“ jugoslovenski sistem „samoupravnog socijalizma“! Međutim, tok događaja u ČSSR otišao je za samo nekoliko meseci predaleko. Već je bio *de facto* obnovljen višepartijski sistem (iako ne i po slovu Ustava i zakona), desnica je preuzela preoblikovanje javnog mišljenja kroz sredstva masovne komunikacije a u nižim partijskim forumima zavladao je haotično i neizvesno stanje iščekivanja, neverice i oportunitizma, apatije i straha od odmazde političkih neistomišljenika koji su ovladali ulicom stvarajući ambijent linča.

6 N. Ž. Petrović, n. r., str. 16 - 17. Podvukao autor. (Dokument iz Arhiva Josipa Broza Tita, Kabinet Predsednika Republike, I - 2. “ Podsetnik za razgovore u Pragu “.)

TOK VOJNE INTERVENCIJE I MEĐUNARODNE POSLEDICE

Noću 20./21. avgusta 1968. godine oklopnomehanizovane, desantne i pešadijske trupe pet zemalja članica VU prodrle su iz više pravaca u Čehoslovačku. Sve vreme ove efikasne operacije trupe Čehoslovačke narodne armije kao i snage Ministarstva unutrašnjih poslova nisu pružale otpor intervencionistima. Takva je bila odluka najviših organa vlasti koji su procenili da bi svaka borba bio nepotrebno krvoproliće. Prema zvaničnim izjavama objavljenim u Moskvi i drugim centrima do ove svojevrsne invazije, koja je predstavljala zapravo *državni udar organizovan spolja*, došlo je na “ traženje većine članova Predsedništva CK KPČ i većine članova vlade “. Ova grupa rukovodilaca zatražila je pomoć i podršku u borbi protiv desnih antisocijalističkih i kontrarevolucionarnih snaga jer je kao rezultat ubrzanih političkih previranja od januara do avgusta nastala realna opasnost gubitaka tekovina socijalizma. U informaciji koju je poslanstvo SSSR prosledilo Odeljenju za međunarodne veze CK SKJ, još prvog dana intervencije, daje se i obrazloženje ove akcije: „Namjere kontrarevolucionara, antisocijalističkih snaga i organizacija sastojale su se u tome, da, vršeći pritisak kroz sredstva masovne informacije i drugim putevima na delegate vanrednog 14. kongresa, postignu izbor novog CK, prvenstveno od desnih revizionističkih elemenata, a poslije kongresa da raspišu prevremene izbore za narodnu skupštinu i mjesne organe vlasti pod parolom „Ne birati komuniste“./.../ *Apsolutno je očigledno da reakcija ne bi mogla voditi organizovanu ofanzivu na socijalizam, na KPČ, ako se ne bi koristila podrškom niza odgovornih ličnosti u državnom i partijskom rukovodstvu Čehoslovačke, koje zauzimaju desno revizionističke ili direktno antisocijalističke pozicije. /.../ prelaz Čehoslovačke u lager kapitalizma označio bi krupni poraz svetskog socijalizma i međunarodnog revolucionarnog pokreta. Ne može se gubiti iz vida da bi takav prelaz, ukoliko bi do njega došlo, stvorio pretnju za bezbednost drugih socijalističkih zemalja./.../ Mi smo svesni toga da će buržoaska propaganda podići sada pomamnu antisocijalističku kampanju i vikati o „mešanju“ u unutrašnje stvari Čehoslovačke./.../ Ali, šteta koja bi bila naneta stvari socijalizma u svetskom socijalističkom pokretu bila bi neizmerno veća ako bi u Čehoslovačkoj pobedila kontrarevolucija.” ⁷*

Očekivano, ova akcija naišla je na podeljene ocene i tumačenja. Zapad je

⁷ N. Ž. Petrović, n. r., str. 17 -18. Podvukao autor. (Dokument iz Arhiva Jugoslavije, fond CK SKJ (507), fascikla 9, IX, 119/ I - 348, str. 5–8.)

uglavnom jedinstveno osudio intervenciju karakterišući je kao nelegitimnu, kao mešanje u unutrašnje stvari suverene države, osujećivanje volje naroda, okupaciju. Ali i tu je bilo nijansiranja. Francuski predsednik Šarl de Gol, uprkos svom antikomunizmu, vodio je tih godina izbalansiraniju „istočnu politiku“ nastojeći na dobrim odnosima sa SSSR-om i NR Kinom. Takođe, Francuska je ostala do danas jedina država koja je istupila iz NATO, 1966. godine. Zato poznavaoce političkih i međunarodnih prilika toga doba neće začuditi saopštenje Jelisejske palate od 21. avgusta 1968. godine. Nakon izražavanja žaljenja zbog „oružane intervencije“ koja je „u suprotnosti sa popuštanjem u Evropi“, u saopštenju se dodaje kako je intervencija pokazala da se moskovska vlada „nije oslobodila blokovske politike, koja je nametnuta Evropi sporazumom u Jalti“. (Ovim se na obe supersile raspodeljivala odgovornost za blokovsku podelu sveta i nametanje volje Evropi. Francuska u Krimskom dogovoru nije učestvovala i ne snosi za njega odgovornost.)

Kabinet premijera Ujedinjenog kraljevstva Harold Vilson osudio je saopštenjem intervenciju kao „flagrantnu povredu Povelje UN“.

Očekivano, najoštrija su bila saopštenja vlada SR Nemačke i SAD. U izjavi kabineta kancelara Kizingera kaže se da je „okupacija Čehoslovačke /.../ flagrantna povreda čehoslovačkog suvereniteta i mešanje u unutrašnje poslove ove zemlje.“ U saopštenju se dalje demantuje da je zabeležana bilo kakva povreda zapadnonemačke granice sa Čehoslovačkom. U izjavi američkog Predsednika Lindona Džonsona, pozvani su SSSR i njegovi saveznici da „u ime nade čovečanstva u mir“ odmah povuku trupe. Takođe je Džonson optužio SSSR za kršenje Povelje UN apelujući na razum za koji nikada nije isuviše kasno. Na pitanje novinara okupljenih u Beloj kući, Džonson nije mogao da iznese neki konkretniji plan aktivnosti u pogledu čehoslovačkih događaja. Američka administracija „vrši konsultacije“ o merama koje bi bile preduzete u OUN.

Razumljivo, zemlje-intervencionisti podržale su svoju vojnu akciju. Međutim, čitav niz zapadnoevropskih komunističkih i levičarskih partija (Komunistička partija Francuske, Komunistička partija Italije ...) osudile su intervenciju kao štetnu i kompromitujući po stvar radničke klase. Samo je ilegalna Komunistička partija Nemačke (delovala u SR Nemačkoj a stavljena van zakona 50-ih godina), u svom saopštenju izdatom u Zapadnom Berlinu podržala akciju pet zemalja VU ističući kako je njome osujećena zavera imperijalista koji su hteli da Čehoslovačku otrgnu iz socijalističkog

lagera i prevedu je u kapitalizam.

Ipak, nisu ni sve socijalističke zemlje imale podudaran stav. Jugoslavija, Rumunija, Albanija i Kina - našle su se po pitanju osude intervencije na sličnim pozicijama! Tako je u izjavi Saveznog izvršnog veća izražena solidarnost sa narodima Čehoslovačke i rukovodstvom kojima se pružala puna podrška u zahtevima „za povlačenje okupacionih snaga“. Dana 22. avgusta na Trgu Marksa i Engelsa (danas Trg Nikole Pašića) održan je „Miting solidarnosti protiv okupacije Čehoslovačke“. *Politika* je objavila da je bilo prisutno čak 250.000 građana (što se čini preteranim) a svi su govornici osuđivali postupak SSSR kao okupaciju. (Upadljivo je međutim da Tito nije prisustvovao ovom mitingu čak ni kao posmatrač, dok je dan ranije na istom takvom mitingu u Bukureštu glavni govornik bio Čaušesku!)

Rumunija koja nije učestvovala u intervenciji oštro je osudila ovaj čin. Nikolae Čaušesku je u obraćanju tim povodom rekao :” Ničim se ne može opravdati ova oružana akcija - okupiranje Čehoslovačke od strane trupa tih zemalja. Mešanje u unutrašnje stvari čehoslovačkog naroda i njegove KP, oružana intervencija u Čehoslovačkoj predstavlja težak udarac interesima jedinstva socijalističkog sistema, međunarodnog komunističkog i radničkog pokreta, ugledu socijalizma u čitavom svetu, stvari mira.”

Ipak najoštriji rečnik imala su saopštenja Pekinga i Tirane. Premijer Ču En Laj nazvao je agresiju na Čehoslovačku „najtipičnijim primerom politike fašističke vlasti predstavljene u sovjetskoj revizionističkoj kliki./.../ To je tačno ono isto što je ranije učinio Hitler svojom agresijom na Čehoslovačku i sada američki imperijalizam agresijom na Vijetnam“, ocenjujući da se rukovodstvo SSSR „odavna degenerisalo u socijal-imperijalizam i socijal-fašizam“. Radio - Tirana ovako je prokomentarisala intervenciju : “ Čehoslovački narod neće se pomiriti sa okupacijom i neće dopustiti da ga obmanu ni čehoslovački revizionistički lideri, koji su ga izdali, kao ni sovjetski revizionisti, koji su okupirali njegovu zemlju silom oružja, kao ni imperijalisti i drugi reacionari, koji prolivaju „krokodilske suze“. Svi oni su u stvari neprijatelji čehoslovačkog naroda i socijalizma.”⁸

8 N. Ž.Petrović, str. 18–20. /Dokumenti : Arhiv Jugoslavije, 507, fasc. 11, IX, 22/ II - 148, listovi 20–42. (za strane reakcije); Arhiv MIP Srbije, Politički arhiv - Čehoslovačka, 1968, fasc. 26, dosije 14, br. 446747 (izjava SIV-a)/

SAVET BEZBEDNOSTI I KRIZA U ČEHOSLOVAČKOJ

Zahtev za sazivanje hitne sednice Saveta bezbednosti formalno je podnela Danska u dogovoru sa ostalim zapadnim članicama ovog tela. Prva sednica posvećena Čehoslovačkoj održana je već 21. avgusta. Kod izjašnjavanja o stavljanju na dnevni red (u proceduralnim pitanjima ne postoji veto), odlučeno je sa trinaest glasova za i dva protiv (SSSR i Mađarska) da se otpočne sa pretresanjem stanja. Međutim, očekivano, sovjetski predstavnik Jakov Malik uložio je veto na predlog rezolucije kojim se zahtevalo poštovanje suvereniteta i integriteta ČSSR te ne preduzimanje akata nasilja i povlačenje stranih trupa. Osim SSSR još je Mađarska bila protiv dok su se uzdržali predstavnici Indije, Alžira i Pakistana.

Jugoslovenski predstavnik (šef stalne misije pri OUN), Anton Vratuša učestvovao je u debati iako SFRJ tada nije bila zastupljena u Savetu bezbednosti niti se mogla smatrati posebno zainteresovanom stranom u konfliktu. Vratuša je, shodno dobijenim instrukcijama iz Beograda, osudio intervenciju kao flagrantno kršenje Povelje UN i normi međunarodnog prava. Takođe je oponirao argumentima koje je iznosio sovjetski predstavnik da se radilo o legitimnom pravu na „kolektivnu samoodbranu“. Prema jugoslovenskom iznetom stavu : *nikakvi principi socijalizma ne mogu biti opravdanje za gaženje suvereniteta i okupaciju suverene države.*⁹ Sovjetski ambasador u Savetu bezbednosti pozivao se na Glavu VII /„Akcije u slučaju pretnje miru, povrede mira i akata agresije“/, član 51 koji navodimo u celosti :

„Ništa u ovoj Povelji ne umanjuje urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada protiv člana Ujedinjenih nacija, dok Savet bezbednosti ne preduzme mere potrebne za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. O merama koje preduzmu članovi pri vršenju ovoga prava na samoodbranu biće odmah izvešten Savet bezbednosti i one neće ni na koji način da dovedu u pitanje ovlašćenja i odgovornost Saveta bezbednosti da po ovoj Povelji preduzme u svako doba takvu akciju ako je smatra nužnom radi održanja ili vaspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti.“ / Podvukao N. P./

Takođe je Glava VIII / „Regionalni sporazumi“/ mogla da pruži elemente za intervenciju u cilju očuvanja mira i bezbednosti. Članom

⁹ 9 N. Ž. Petrović, str. 21. /Dokumenti : Arhiv Jugoslavije, 507, fasc. 11, IX, 22/ II - 148, listovi 79–80; Arhiv MIP Srbije, PA-OUN, 1968, fasc. 200, dosije 1, br. 418157; 429253./

52 Povelje omogućuje se stvaranje regionalnih sporazuma radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti. “ Savet bezbednosti podstiče razvoj mirnog rešavanja lokalnih sporova posredstvom takvih regionalnih sporazuma ili takvih regionalnih agencija na inicijativu zainteresovanih država ili na poziv Saveta bezbednosti“. (čl. 52, stav 3). Ipak, Savet bezbednosti ima prava prema čl. 34 i 35 Povelje, da ispituje svaki spor ili svaku situaciju koja bi mogla ugroziti svetski mir nezavisno od ovakvih regionalnih sporazuma i njihovih aranžmana (čl. 52, stav 4).

„1. Savet bezbednosti, kad god je celishodno, koristi takve regionalne sporazume ili agencije za prinudnu akciju pod svojim rukovodstvom. Ali, bez odobrenja Saveta bezbednosti, neće po regionalnim sporazumima niti preko regionalnih agencija biti preduzeta nijedna prinudna akcija, izuzev mere protiv svake neprijateljske države kao što su one definisane u stavu 2 ovog člana, predviđenih u skladu sa članom 107 ili u regionalnim sporazumima usmerenim protiv obnavljanja agresivne politike bilo koje države, sve dok Organizacija ne bude mogla, na traženje zainteresovanih vlada, da preuzme na sebe odgovornost za suzbijanje nove agresije takve države.

2. Izraz „neprijateljska država“ kako je upotrebljen u stavu 1 ovog člana primenjuje se na svaku državu koja je u toku Drugog svetskog rata bila neprijatelj bilo kog potpisnika ove Povelje.” / čl. 53 /

U vezi sa gornjim navedimo još da je članom 107 Povelje OUN predviđeno :

„Ništa u ovoj Povelji ne obavezuje niti sprečava akciju u odnosima na ma koju državu koja je za vreme Drugog svetskog rata bila neprijatelj bilo koje države potpisnice ove Povelje, preduzetu ili odobrenu - kao posledicu tog rata - od vlada odgovornih za takvu akciju.”

Očigledno da se jednim „kreativnim tumačenjem“ moglo obrazložiti da je Varšavski ugovor jedan regionalni sporazum (baš kao i NATO) i da je u konkretnom slučaju on mogao i morao intervenisati protiv pokušaja narušavanja mira i bezbednosti nastojanjem agresivnih i revanšističkih krugova iz SR Nemačke („neprijateljska zemlja “ iz člana 107; SRN je tek 1973. istovremeno sa NDR primljena u Svetsku organizaciju), koji su zapretili svetskom miru i bezbednosti pa su preduzete mere da do toga ne dođe. Zapravo : intervencija je bila očuvanje status quo nastalog kao

posledica Drugog svetskog rata, jer se ni logički niti politički nije moglo pretpostaviti da bi unutrašnja promena režima u Čehoslovačkoj (prelazak iz sistema „narodne demokratije“ u „buržoasku demokratiju“; prelazak iz sistema državnog planiranja na sistem liberalnog kapitalizma), mogao a da se ne odrazi na status ČSSR u regionalnom ugovoru kakav je Varšavski pakt! Zamlja koja bi uvela „zapadni sistem“ više ne bi mogla ipso facto da ostane u vojnom savezništvu sa ostalim socijalističkim zemljama! Izlaskom jedne države počeo bi da se kruni čitav ovaj „regionalni savez“ a to bi moglo da dovede do ugrožavanja svetskog mira i bezbednosti. / Uostalom, događaji 1989 - 1990, pokazali su da uprkos sinhronim promenama sistema u svim članicama Varšavskog ugovora - prelaskom na parlamentarnu demokratiju i kapitalizam - ovaj nije mogao opstati već se samoraspustio!!!/.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA I ZAKLJUČCI

Vojna intervencija pet armija VU u Čehoslovačkoj 1968. godine predstavlja jedan od događaja koji su obeležili epohu „hladnog rata“ u Evropi. Obzirom da je protekla bez otpora državnih organa prinude (armije i milicije), može se konstatovati kako je zapravo izvršen državni udar spolja. Pučisti, iako nisu smenili niti jednog rukovodioca, niti su raspustili bilo koji organ vlasti, uspeli su u nameri da spreče razvoj političkih događaja koji je od Januarskog plenuma vodio promeni njenog društvenog uređenja a to bi neminovno rezultiralo napuštanjem VU. Pri tome se SSSR i VU rukovodio logikom očuvanja saveza ali i ravnoteže i svetskog mira. Valja još naglasiti da je pre avgusta 1968. *Čehoslovačka bila jedina od onih zemalja članica VU koje se neposredno graniče sa suparničkim blokom (SR Nemačkom), a da nije imala stalno razmeštene strane (Sovjetske) trupe.*

Nakon „Praškog proleća“ i invazije u ČSSR su razmeštene snažne vojne jedinice Sovjetske armije koje su prema ugovoru sklopljenom u Pragu 16. oktobra 1968. ostale tu sve do raspada Varšavskog ugovora 1990. godine!!! ¹⁰ Zapad, pre svih SAD, prihvatio je uz manje verbalno neslaganje intervenciju po rezonu blokovskih interesa i sfera uticaja. Naravno, intervencija je bila obilato iskorišćena propagandno radi suzbijanja uticaja domaće levice.

¹⁰ **“ Sporazum vlada ČSSR i SSSR o uslovima privremenog boravka trupa SSSR na teritoriji ČSSR“** (Tekst ugovora v. u Arhivi Vojnoistorijskog instituta, arh. jedinica 20047, fasc. I, r. br. 5 ili u Arhivi Jugoslavije, 507, fasc. 11, IX, 22/ II - 161.)

Može se zaključiti da je pogrešno doktrinu *ograničenog suvereniteta* posmatrati kao isključivo sovjetsku, mada se kao takva podrazumevala. U vezi sa ovim konstatujemo da je „ograničenost suvereniteta“ (iako pravnički nonsens - država je po definiciji suverena ili uopšte nije suverena, ne postoji „ograničeni suverenitet“ jer to onda nije nikakav suverenitet niti država!), zapravo sadržana u Povelji OUN! Tako se u Glavi V / “ Savet bezbednosti “/ član 24, stav 1 kaže :

„Da bi se obezbedila brza i efikasna akcija Ujedinjenih nacija, njihovi članovi poveravaju Savetu bezbednosti prvenstveno odgovornost za održanje međunarodnog mira i bezbednosti i saglašavaju se da Savet bezbednosti deluje u njihovo ime pri sprovođenju svojih dužnosti na osnovu ove odgovornosti.”

Dok se u članu 25 u vezi iznetog konkretizuje :

„Članovi Ujedinjenih nacija saglasni su da prihvate i izvršavaju odluke Saveta bezbednosti u saglasnosti sa ovom Poveljom. “ / Podvukao N. P. /

Iz ovoga se može zaključiti da se država-članica Svetske organizacije, barem u međunarodnim poslovima, *odrekla suvereniteta* čim se prihvatajući Povelju *unapred obavezala* da će u slučaju međunarodnog spora *primiti rešenje Saveta bezbednosti kao konačno*. Posebno je pravničko pitanje i problem da li se taj „suverenitet spolja“ (u međudržavnim odnosima) može odvojeno posmatrati od „suvereniteta unutra“ (u odnosu države prema svojim građanima) ?! Prema klasičnim, liberalnim viđenjima suverenitet države je nedeljiv i jedinstven - država koja u međunarodnim odnosima nije suverena uopšte nije suverena, ona kao da ne postoji!

Zapravo sve konsekvence ovakvog razvoja posle 1945. godine logičan su kraj nacionalnog suvereniteta i put ka stvaranju Novog svetskog poretka (Novus Ordo Saeclorum, One World, New Age).

Nenad Ž. Petrović, PhD;
*Institute of Strategic Researches,
Belgrade*

DOCTRINE OF „LIMITED SOUVEREIGNTY” IN THE COLD WAR ON THE EXAMPLE OF CZECHOSLOVAKIA IN THE YEAR OF 1968

The best known example of practice of the doctrine of limited sovereignty is related to the intervention of the group of states, members of the Warsaw pact in Czechoslovakia in 1968. However, the author shows us that such doctrine doesn't stop to be actual neither in the nowadays world in which a long time ago there are no more countries of the so-called real socialism neither the USSR. On the contrary, the tendencies of the establishment of a new supra-national order which is formed after the Second World War, demonstrate that such a doctrine is very possible also in the world in which the democracy as a generally accepted political ideal dominates.

KEY WORDS: limited sovereignty, cold war, Czechoslovakia, OUN, New world orders